

Η ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΓΡΑΦΗΣ, ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΛΦΑΒΗΤΟ ΚΑΙ Η ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΤΩΝ ΑΛΦΑΒΗΤΙΚΩΝ ΓΡΑΦΩΝ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ*

THOMAS V. GAMKRELIDGE

In this article a typological classification of writing systems based on their semiotic character is firstly proposed. Then, the Ancient Greek writing systems as one of the earliest samples of alphabetic script is examined both in relation to Old Semitic and as a prototype, a writing model which has influenced a group of Christian alphabets, i.e. the Coptic, Gothic, Classical Armenian, Old Georgian and Old Slavonic alphabets.

1. Η γραφή ως σημειωτικό σύστημα

Τα συστήματα γραφής μπορούν να θεωρηθούν στο κείμενο που ακολουθεί ως ένα σύνολο διασυσχετιζόμενων σημείων ειδικής φύσεως, που σχηματίζουν μια απλή ακέραια δομή. Η θεώρηση της γραφής ως σημειωτικού συστήματος την εξομοιώνει με άλλα ανάλογα ανθρώπινα συστήματα και ορίζει την *θεωρία της γραφής*, που στην σύγχρονη γλωσσολογική επιστήμη προτείνεται να ονομάζεται *γραμματολογία*, ως υποδιαίρεση της γενικής θεωρίας των σημειωτικών συστημάτων, δηλαδή της *σημειωτικής* ή *σημειολογίας*.

Έτσι, μπορούμε να εφαρμόσουμε στο σύστημα γραφής έναν αριθμό λειτουργικών εννοιών που έχουν αναπτυχθεί σε άλλους σημειωτικούς κλάδους, κυρίως στη γλωσσολογία. Αυτό διευκολύνεται όχι μόνο από την στενή ιστορική σχέση που υπάρχει μεταξύ γλώσσας και γραφής – αφού η τελευταία κατά κάποιον τρόπο επιβάλλεται έξωθεν στην γλώσσα – αλλά και από την ίδια την φύση της γραφής, που παρουσιάζει πολλά από τα κοινά δομικά χαρακτηριστικά ενός γλωσσικού συστήματος. Η θεώρηση της γραφής ως ση-

---

* Κείμενο διάλεξης (στην αγγλική γλώσσα) στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Η απόδοση στα Ελληνικά έγινε από τον Γ. Μπάτζιο.

μειωτικού συστήματος μας επιτρέπει να αντιληφθούμε καλύτερα την οντολογική της φύση και μας δίνει την δυνατότητα να αναπτύξουμε μια γενική τυπολογία της γραφής και να καθορίσουμε την θέση της στην ανάπτυξη του ανθρωπίνου πολιτισμού (πρβλ. Gamkrelidze 1990).

2. Το “πεδίο του περιεχομένου” και “το πεδίο της έκφρασης” της γραφής

Ως σημειωτικό σύστημα, η γραφή αποτελείται από οπτικά σύμβολα σημειακής δομής. Αυτό σημαίνει ότι κάθε γραπτό σημείο-σύμβολο συνιστά μια διττή οντότητα, δηλαδή μια συστηματική μονάδα, που χαρακτηρίζεται από δύο πλευρές: *έκφραση* και *περιεχόμενο*. Έκφραση ή σημαίνον (*signans*), ενός γραφικού συμβόλου είναι η φυσική ουσία μέσω της οποίας πραγματοποιείται η οπτική αναπαράσταση του σημείου, που μπορεί να είναι μια ζωγραφική απεικόνιση, ένα γεωμετρικό σημείο ή ένα σχήμα. Περιεχόμενο ή σημαίνόμενο (*signatum*) ενός γραφικού σημείου, είναι ό,τι εκφράζεται από ένα τέτοιο γραπτό σύμβολο, ό,τι σχετίζεται με αυτό. Μπορεί να είναι ορισμένη έννοια, ιδέα, αριθμός, λέξη, συλλαβή ή μεμονωμένος φθόγγος. Το σύστημα γραφής, όταν το δούμε ως σημειωτικό σύστημα, χαρακτηρίζεται από δύο πεδία – τα πεδία της *έκφρασης* και του *περιεχομένου*, με τα οποία σχετίζονται τα σημεία ενός γραφικού συστήματος εξαιτίας της διττής τους φύσεως.

Αυτή η διττή φύση του συστήματος γραφής δικαιολογεί μια τυπολογική κατηγοριοποίηση της γραφής σύμφωνα με τον χαρακτήρα του “πεδίου έκφρασης” της, η οποία με την σειρά της επιτρέπει την συγκριτική ανάλυση διαφόρων τύπων γραφής με σκοπό να αναπτυχθούν κριτήρια για την αποτίμησή τους. Τα κριτήρια αυτά είναι αναγκαία για την διασάφηση του ερωτήματος που αναφέρεται στην προέλευση της γραφής και τον καθορισμό των αρχικών σταδίων της φυλογενετικής της ανάπτυξης¹.

Σε ό,τι αφορά το “πεδίο του περιεχομένου”, δύο κύριες τυπολογικές κατηγορίες μπορούν να αναγνωριστούν : (α) η *σημασιογραφία* ή *ιδεογραφία*, και (β) η *φωνογραφία*.

(α) *Σημασιογραφία* είναι η κατηγορία των συστημάτων γραφής στα οποία τα γραφικά σημεία δηλώνουν συγκεκριμένες έννοιες ή ακόμα ολόκληρες καταστάσεις και όχι την φωνητική πλευρά μιας συγκεκριμένης γλώσσας (με-

1. Η φυλογενετική ανάπτυξη (φυλογένεια) της γραφής αναφέρεται γενικά στην εξέλιξη της γραφής, που περιλαμβάνει τα διαδοχικά στάδια της ανάπτυξης της από την σημασιογραφία μέχρι το αλφαβητικό στάδιο της φωνογραφίας. Η οντογενετική ανάπτυξη (οντογένεια) της γραφής είναι η προέλευση και ανάπτυξη των διαδοχικών σταδίων ενός μεμονωμένου συστήματος γραφής, που αρχίζει από την δημιουργία του και συνεχίζεται μέχρι την στιγμή της μελέτης του.

μονωμένες λέξεις, συλλαβές ή φθόγγους). Συσχετίζονται απευθείας με το “πεδίο του περιεχομένου” της γλώσσας. Με άλλα λόγια, σε τέτοια συστήματα γραφής το “πεδίο του περιεχομένου” – που εκφράζεται από τις λέξεις και φράσεις μιας συγκεκριμένης γλώσσας – αντανακλάται απευθείας στα σημεία, τα οποία λειτουργούν ως μονάδες που, μαζί με τις λέξεις και τους συνδυασμούς λέξεων μιας συγκεκριμένης γλώσσας, δηλώνουν καθολικές εννοιολογικές κατηγορίες διαφόρων επιπέδων αφαίρεσης. Στα ιδεογραφικά (σημασιογραφικά) συστήματα, αυτά τα σημεία, επειδή σχετίζονται με καθορισμένες έννοιες αλλά τους λείπει το φωνητικό περιβλήμα των λέξεων των γλωσσών, κατανοούνται και διαβάζονται σωστά από εκπροσώπους διαφορετικών γλωσσών που γνωρίζουν αυτά τα σημεία, δηλαδή γνωρίζουν τον συσχετισμό αυτών των σημείων με έννοιες. Η γνώση αυτή του περιεχομένου των σημείων και συμβόλων ενός ιδεογραφικού συστήματος βασίζεται είτε στην ταύτιση των σημαινόντων τους με αντικείμενα του πραγματικού κόσμου, των οποίων αποτελούν απεικονιστική αντανάκλαση, είτε σε μια συμβατικά υιοθετημένη σχέση των υλικών σημείων ενός συστήματος γραφής με τα αντίστοιχα σημασιολογικά εννοιολογικά σημαίνοντα².

Σ’ αυτό το σημείο τίθεται το ερώτημα που αφορά στο πεδίο της έκφρασης ενός συστήματος γραφής. Οι χαρακτήρες ενός ιδεογραφικού συστήματος μπορούν να μοιάζουν γραφικά με αντικείμενα του πραγματικού κόσμου, με τον οποίο σχετίζονται μέσω της σύνδεσής τους με τις αντίστοιχες έννοιες. Αυτή η απεικονιστική ομοιότητα των σημαινόντων των σημείων του συστήματος με τα αντικείμενα που αντανακλούν, χαρακτηρίζει το γραφικό σύστημα ως *εικονογραφικό*, δηλαδή ένα απεικονιστικό σύστημα γραφής.

Όταν δεν υπάρχει εξωτερική ομοιότητα ανάμεσα στα σύμβολα ενός ιδεογραφικού συστήματος και τα αντικείμενα του πραγματικού κόσμου με τα οποία σχετίζονται εξαιτίας της σύνδεσής τους με αντίστοιχες εννοιολογικές κατηγορίες (πρβλ. για παράδειγμα τις αριθμητικές δηλώσεις), το σύστημα γραφής μπορεί να ονομαστεί *συμβατικό*.

(β) Η *φωνογραφία* αναφέρεται σε μια κατηγορία συστημάτων γραφής στην οποία τα σημαίνοντα των σημείων σχετίζονται όχι με τις καθολικές εννοιολογικές κατηγορίες της γλώσσας – τις οποίες ουσιαστικά διαθέτουν όλες οι γλωσσικές κοινότητες που βρίσκονται σε ορισμένο σημείο πολιτισμικής ανάπτυξης – αλλά με την ιδιαίτερη φωνητική μιας συγκεκριμένης γλώσσας. Σ’ αυτά τα συστήματα δεν παίζουν οι έννοιες τον ρόλο του σημαιομέ-

2. Στοιχεία ιδεογραφίας υπάρχουν σε πολλά αρχαία και σύγχρονα συστήματα γραφής (πρβλ. για παράδειγμα τις αριθμητικές δηλώσεις, σύμβολα του τύπου &, e.g., cf. στα Αγγλικά, το σύστημα των μαθηματικών σημείων κ.ο.κ.). Τα ιδεογραφικά συστήματα γραφής χωρίς ιστορική διακοπή είναι χαρακτηριστικά των αρχαίων σταδίων της φυλογενετικής ανάπτυξης της γραφής.

νου συγκεκριμένων σημείων, αλλά υλικές λέξεις που χαρακτηρίζονται από υλική φθογγική σύσταση, ή μικρότερες γλωσσικές μονάδες – μεμονωμένες συλλαβές και/ή φθόγγοι. Στην περίπτωση των *φωνογραφικών* συστημάτων, η γνώση των συστημάτων γραφής προϋποθέτει την προκαταρκτική γνώση της σχέσης – συχνά συμβατικής – ανάμεσα στο σημείο και την υλική φωνητική λέξη της δεδομένης γλώσσας ή το μικρότερο φθογγικό τεμάχιο (συλλαβή, φθόγγος).

Η κυρίως γραφή θεωρείται – χωρίς βάση, καθώς φαίνεται – ότι εκπροσωπείται από τα *φωνογραφικά* συστήματα, ενώ η *ιδεογραφία* στην φυλογενετική της ανάπτυξη συνιστά ένα είδος προδρομού της γραφής.

Έτσι, στα *φωνογραφικά* συστήματα η γραφή σχετίζεται ήδη με τον προφορικό λόγο, και η φωνητική μορφή της γλώσσας λειτουργεί ως το *πεδίο του περιεχομένου* τέτοιων συστημάτων – συγκεκριμένα φθογγικά τεμάχια (φωνητική λέξη, συλλαβές ή μεμονωμένοι φθόγγοι) μετατρέπονται σε σημανόμενα των γραφικών σημείων ενός συστήματος γραφής.

Το σύστημα γραφής που σχετίζεται με την φωνογραφία και περιέχει χαρακτηριστικές που εκφράζουν μεμονωμένα λεξήματα μιας γλώσσας λέγεται *λογογραφικό* και κάθε μεμονωμένο σημείο ενός τέτοιου συστήματος *λογόγραμμα*. Το φωνογραφικό σύστημα με χαρακτηριστικές που εκφράζουν μεμονωμένες συλλαβές ονομάζεται *συλλαβογραφικό* και οι χαρακτηριστικές ενός τέτοιου συστήματος *συλλαβογράμματα*. Ένα φωνογραφικό σύστημα με σημεία που εκφράζουν μεμονωμένους φθόγγους (φθογγικές μονάδες) ονομάζεται *αλφάβητο*.

Στην τυπολογία της γραφής, το αλφαβητικό σύστημα κατατάσσεται στην υψηλότερη βαθμίδα. Είναι το πιο οικονομικό όσον αφορά τον αριθμό των σημείων που χρειάζονται για μια πλήρη καταγραφή του φωνητικού λόγου και για την μεταβίβαση πληροφοριών σε κάποια απόσταση. Έτσι, η εφεύρεση της αλφαβητικής γραφής σήμανε ένα εξαιρετικό επίτευγμα στην πολιτισμική ανάπτυξη της ανθρωπότητας, η οποία απέκτησε ένα απλό και αποτελεσματικό μέσο για την γραφική αποτύπωση του λόγου και την μεταβίβασή του στον χώρο και τον χρόνο³.

Το αλφαβητικό σύστημα υποδιαιρείται με τη σειρά του σε *φωνολογικό*

3. Στοιχεία ιδεογραφίας μπορούν να είναι παρόντα σε κάθε αλφαβητική γραφή. Έτσι, μόνο συμβατικά μπορούμε να μιλάμε για μεγαλύτερη αρτιότητα του αλφαβητικού συστήματος γραφής σε σύγκριση με την ιδεογραφία. Η “τελειότητα” της αλφαβητικής γραφής έχει την έννοια ότι αυτή αποτελεί ένα χρονολογικά μεταγενέστερο στάδιο στην φυλογενετική ανάπτυξη της γραφής, η οποία περνάει διαδοχικά από την ιδεογραφία, τη λογογραφία και τη συλλαβογραφία, ως την εμφάνιση του καθαρά αλφαβητικού συστήματος. Πάντως, στην ανάπτυξη των αλφαβητικών γραφών μπορούν να παρατηρηθούν περιπτώσεις επιστροφής σε αρχές της ιδεογραφίας και εμφάνισης ξεχωριστών ιδεογραφικών γραφών (πρβλ. λ.χ. τα στοιχεία ιδεογραφίας στην σύγχρονη αγγλική γραφή).

και *φωνητικό*. Το *φωνολογικό* σύστημα γραφής αποτυπώνει γραφικά μόνο τις *φωνηματικές* μονάδες μιας γλώσσας, χωρίς να λαμβάνει υπόψη τις *φθογγικές* ποικιλίες των *φωνημάτων*, ανεξάρτητα από την *φωνητική* τους διαφορά. Η *φωνολογική* γραφή είναι μια *τεχνητή* καταγραφή της *φθογγικής* μορφής της γλώσσας με *φωνολογικές* (*φωνηματικές*) μονάδες της γλώσσας που χρησιμοποιούνται σε ειδικές *γλωσσολογικές* μελέτες.

Το *φωνητικό* σύστημα γραφής εκφράζει *μεμονωμένες* *φθογγικές* μονάδες της γλώσσας, ανεξάρτητα από την *φωνηματική* κατάσταση του *γλωσσικού* συστήματος. Τα *αλφαβητικά* συστήματα γραφής που *εξελίχθηκαν* ιστορικά είναι *φωνητικά* συστήματα, αν και συχνά παρατηρούνται σ' αυτά *υπονοούμενες* *φωνολογικές* *πραγματώσεις*, καθώς αποτυπώνονται στην γραφή μόνο εκείνες οι *φωνητικές* διαφορές που έχουν *λειτουργική*, *διακριτική* σημασία.

Όσον αφορά το *πεδίο της έκφρασης*, τα *φωνογραφικά* συστήματα μπορούν να *χαρακτηριστούν* και από *εικονογραφία* και από *συμβατικότητα* της σχέσης ανάμεσα στο *σημαίνον* και το *σημαινόμενο* του σημείου. Αυτό έχει νόημα στην περίπτωση της *λογογραφίας*, που τα *σημεία* της είναι είτε *εικονογράμματα* είτε *συμβατικά* *γραφικά* *σύμβολα*. Όσον αφορά την *συλλαβογραφία* και το *αλφάβητο*, θα πρέπει να μιλούμε για *πλήρη* *συμβατικότητα* της γραφής, γιατί σε τέτοια συστήματα τα ίδια τα *σημαινόμενα* των *γραφικών* *συμβόλων* δεν είναι *σημεία*, αφού στερούνται κάθε *περιεχομένου*. Γι' αυτό το λόγο, τα *σημαίνοντα* αυτών των *σημείων* με *κανένα* τρόπο δεν *μοιάζουν* με τα *σημαινόμενα*. Σ' αυτήν την περίπτωση μπορούμε να μιλούμε για *εικονογραφία* των *γραφικών* *συμβόλων* μόνο από *ιστορικής* πλευράς, δηλαδή από την *άποψη* της *πιθανής* τους *γραφικής* *ομοιότητας*, αν υπάρχει, με *συγκεκριμένα* *αντικείμενα* του *πραγματικού* κόσμου. Κάθε τέτοια *ομοιότητα* θα *αντανακλούσε* την *αρχική* *προέλευση* αυτών των *συμβόλων* και την *χρήση* τους στην *σημασιογραφική* ή *λογογραφική* *λειτουργία* σε μια *τυπολογία* της γραφής με *μη-αλφαβητική* *προέλευση*.

Έτσι, το *πεδίο του περιεχομένου* της γραφής ως *σημειωτικού* συστήματος είναι *ακριβώς* το *σύνολο* των *γλωσσικών* *στοιχείων* των *διαφόρων* *επιπέδων* της γλώσσας (*φθόγγου*, *συλλαβής*, *λέξεως*, *αριθμού* κλπ.), που *δηλώνεται* στα *διάφορα* συστήματα γραφής με *συναφή* *γραφικά* *σύμβολα*, το *υλικό* *άθροισμα* των *οποίων* *σχηματίζει* το *πεδίο* της *έκφρασης* ενός *συγκεκριμένου* συστήματος γραφής⁴.

4. Με αυτήν την έννοια, η *παραδοσιακή* *παλαιογραφία* εμφανίζεται ως *ειδικός* κλάδος της *γραμματολογίας* που *εξετάζει* κυρίως το "πεδίο της έκφρασης" ενός *γραφικού* συστήματος, δηλαδή τον *προσδιορισμό* της *γραφικής* *έκφρασης* *ειδικών* *σημασιών* με την *βοήθεια* *συγκεκριμένων* *γραφικών* *σημείων*, και τα *ζητήματα* του *γραφικού* *μετασχηματισμού* αυτών των *σημείων* μέσα στον χρόνο. Δεν είναι *τυχαίο* που στην *αντιμετώπιση* *προβλημάτων* όπως οι *ιστορικοί* *συσχετισμοί* ανάμεσα στις *διάφορες* *γραφές*, η

Ειδικοί προσδιορισμοί των γραφικών συμβόλων ενός συγκεκριμένου συστήματος, καθώς και ζητήματα σχετικά με την κατεύθυνση της γραφής, κλπ., σχετίζονται επίσης με το *πεδίο της έκφρασης*.

3. Παραδειγματική και συνταγματική της γραφής

Παράλληλα με τις έννοιες *πεδίο της έκφρασης* και *πεδίο του περιεχομένου* ενός συστήματος γραφής, οι έννοιες της παραδειγματικότητας και της συνταγματικότητας θα πρέπει επίσης να μεταφερθούν από την γλωσσολογία στην “γραμματολογία” ως σημειωτική επιστήμη.

Η *παραδειγματική της γραφής* προϋποθέτει τους συσχετισμούς των στοιχείων της γραφής (γραφικών συμβόλων) σε ένα σύστημα και την διαδοχική (γραμμική) διάταξη του καθενός σε σχέση με το άλλο. Η *παραδειγματική* της γραφής είναι μια δομή που καθορίζεται από τους κανόνες διάταξης του συνόλου των γραφικών συμβόλων μέσα στο σύστημα και την παράστασή τους σε μια συγκεκριμένη γραμμική ακολουθία. Κάθε γραφή έχει την δική της *παραδειγματική δομή*, δηλαδή την δική της ειδική διάταξη των στοιχείων μέσα στο σύστημα, την δική της ειδική γραμμική ακολουθία των γραφικών συμβόλων⁵.

Η *συνταγματική* της γραφής προϋποθέτει τους συσχετισμούς των στοιχείων της γραφής (γραφικών συμβόλων), όπως παριστάνονται σε ορισμένη ακολουθία στο κείμενο, σε μεμονωμένες λέξεις, σε συνδυασμούς λέξεων ή σε ευρύτερες μονάδες του συνταγματικού πεδίου.

Η σαφής οριοθέτηση των *παραδειγματικών* και *συνταγματικών πεδίων* ε-

---

παραδοσιακή παλαιογραφία – που ασχολείται σε μεγάλο βαθμό με το “πεδίο της έκφρασης” ενός γραφικού συστήματος – στήριξε τα πορίσματά της κυρίως στις εξωτερικές πλευρές της γραφικής ομοιότητας ανάμεσα στα σημεία αυτών των συστημάτων, χωρίς κατάλληλη θεώρηση των εσωτερικών δομικών τους ιδιομορφιών, που καθορίζονται από τον συσχετισμό του “πεδίου του περιεχομένου” με το “πεδίο της έκφρασης” του συστήματος.

5. Η γραμμική διάταξη των γραφικών σημείων ενός συστήματος – η οποία καθορίζει την παραδειγματική δομή του – μπορεί να επηρεαστεί από διάφορους παράγοντες. Ειδική θέση ανάμεσα σ’ αυτούς κατέχει ο παράγοντας της γραφικής ομοιότητας των συμβόλων και της φωνητικής ομοιότητας που εκφράζεται από αυτά τα σύμβολα. Η *παραδειγματική* του παλαιού σημειωτικού συστήματος γραφής καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από αυτούς ακριβώς τους παράγοντες. Σε πολλά παράγωγα συστήματα γραφής, δανεισμένα από συγκεκριμένες γραπτές πηγές και δημιουργημένα πάνω στο πρότυπο των τελευταίων, η *παραδειγματική* των γραφικών συμβόλων – που δεν είναι επηρεασμένη από τα δεδομένα συστήματα – μπορεί να αντανακλά την διάταξη των χαρακτήρων του πρωτότυπου συστήματος (πρβλ. την *παραδειγματική* του ελληνικού συστήματος σε σχέση με το παλαιό σημειωτικό).

νός συστήματος, που εισήγαγε στην γλωσσολογία ο Saussure, θα πρέπει να αποτελέσει μια υποχρεωτική αρχή και στην ανάλυση ενός συστήματος γραφής, στην γενική θεωρία της γραφής ή, αλλιώς, στη γραμματολογία.

4. Η Αρχαία Ελληνική ως το προσιμότερο δείγμα αλφαβητικής γραφής

Για να εξηγήσουμε την προέλευση και τυπολογία της αλφαβητικής γραφής που εκπροσωπείται από την Κλασική Ελληνική, θα πρέπει να ασχοληθούμε με μια ανάλυση της Παλαιάς Σημιτικής.

Η παλαιά σημιτική, ή ακριβέστερα, πρωτοσημιτική γραφή, από την οποία προέκυψαν οι τρεις κύριες ποικιλίες γραφής – φοινικική, χανααντική και αραμαϊκή – περιγράφεται ως ένα *συμφωνοσυλλαβικό* σύστημα γραφής (και όχι ως απλώς συμφωνικό). Ο λόγος γι' αυτό είναι ότι η παλαιά σημιτική γραφή εμφανίζεται ταυτόχρονα ως *συμφωνική* (παραδειγματικά, δηλαδή εντός του συστήματος) και ως *συλλαβική* (συνταγματικά, δηλαδή μέσα στο κείμενο). Κατά κάποιον τρόπο, πρόκειται για ένα διπλό σύστημα, που εμφανίζεται στην τυπολογία της γραφής ως ενδιάμεσος κρίκος ανάμεσα στα κανονικώς συλλαβικά [δηλαδή συλλαβικά και σε παραδειγματικό και σε συνταγματικό επίπεδο (πρβλ., λ.χ. την ελληνική γραμμική γραφή Β)] και καθαρώς αλφαβητικά συστήματα γραφής (του τύπου της κλασικής Ελληνικής).

Η παλαιά σημιτική συμφωνοσυλλαβική γραφή, που αποτελείται από είκοσι δύο γραφικά σημεία γραμμικού χαρακτήρα, έχει ορισμένη παραδειγματική δομή και αυστηρή διάταξη των γραφικών στοιχείων μέσα στο σύστημα. Η *παραδειγματική* είναι ο χώρος όπου εκδηλώνεται ο συμφωνικός χαρακτήρας της παλαιάς σημιτικής, που ορίζεται από μια αμοιβαίως ομοιογενή αντιστοιχία ανάμεσα στα γραφικά σύμβολα και τα συμφωνικά φωνήματα της γλώσσας.

Στην *συνταγματική* της γραφής τα ίδια σύμβολα επιτελούν την λειτουργία των συλλαβικών σημείων. Τα σύμβολα έχουν την δομή: *σύμφωνο* συν οποιοδήποτε *φωνήεν* της γλώσσας ή *απουσία φωνήεντος*, ανάλογα με την μορφολογική δομή και τον μορφολογικό χαρακτήρα της λέξης ή του συνδυασμού των λέξεων (που αντιπροσωπεύουν μορφήματα), που εκφράζει μία συγκεκριμένη συνταγματική ακολουθία γραφικών συμβόλων. Σε αντίθεση με το καθαρώς συλλαβικό σύστημα γραφής, που έχει γραφικά σύμβολα, στα οποία η αντίστοιχη δομή είναι *σύμφωνο* συν ορισμένο *φωνήεν* – ενδεικτικό ενός τέτοιου συστήματος γραφής και σε παραδειγματικό και σε συνταγματικό επίπεδο –, χαρακτηριστικό του *συμφωνοσυλλαβικού* συστήματος γραφής είναι γραφικά σύμβολα που αντιστοιχούν σε *σύμφωνο* συν οποιοδήποτε *φωνήεν* της γλώσσας (ή *απουσία φωνήεντος*) στο συνταγματικό

Φοινικική γραφή	Φωνητικές αξίες	Αριθμητικές αξίες	Αρχαϊκή	ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΛΦΑΒΗΤΙΚΗ ΓΡΑΦΗ								Κλασικό αλφάβητο	Αριθμητικές αξίες	Στοιχεία τυπογραφείου		
				Ανατολική				Δυτική								
				Α	Β	Γ	Δ	Α	Β	Γ	Δ					
Α	·	1	ΑΔ	α	ΑΔ	ΑΔ	ΑΔ	α	ΑΔ	ΑΔ	ΑΔ	α	Α	α	1	Α
Β	·	2	ΒΒ	β	ΒΒ	ΒΒ	ΒΒ	β	ΒΒ	Β	Β	β	Β	β	2	Β
Γ	·	3	ΓΓ	γ	ΓΓ	ΓΓ	ΓΓ	γ	ΓΓ	Γ	Γ	γ	Γ	γ	3	Γ
Δ	·	4	ΔΔ	δ	ΔΔ	ΔΔ	ΔΔ	δ	ΔΔ	Δ	Δ	δ	Δ	δ	4	Δ
Ε	·	5	ΕΕ	ε	ΕΕ	ΕΕ	ΕΕ	ε	ΕΕ	Ε	Ε	ε	Ε	ε	5	Ε
Ζ	·	6	ΖΖ	ζ	ΖΖ	ΖΖ	ΖΖ	ζ	ΖΖ	Ζ	Ζ	ζ	Ζ	ζ	6	Ζ
Η	·	7	ΗΗ	η	ΗΗ	ΗΗ	ΗΗ	η	ΗΗ	Η	Η	η	Η	η	7	Η
Θ	·	8	ΘΘ	θ	ΘΘ	ΘΘ	ΘΘ	θ	ΘΘ	Θ	Θ	θ	Θ	θ	8	Θ
Ι	·	9	ΙΙ	ι	ΙΙ	ΙΙ	ΙΙ	ι	ΙΙ	Ι	Ι	ι	Ι	ι	9	Ι
Κ	·	10	ΚΚ	κ	ΚΚ	ΚΚ	ΚΚ	κ	ΚΚ	Κ	Κ	κ	Κ	κ	10	Κ
Λ	·	20	ΛΛ	λ	ΛΛ	ΛΛ	ΛΛ	λ	ΛΛ	Λ	Λ	λ	Λ	λ	20	Λ
Μ	·	30	ΜΜ	μ	ΜΜ	ΜΜ	ΜΜ	μ	ΜΜ	Μ	Μ	μ	Μ	μ	30	Μ
Ν	·	40	ΝΝ	ν	ΝΝ	ΝΝ	ΝΝ	ν	ΝΝ	Ν	Ν	ν	Ν	ν	40	Ν
Ξ	·	50	ΞΞ	ξ	ΞΞ	ΞΞ	ΞΞ	ξ	ΞΞ	Ξ	Ξ	ξ	Ξ	ξ	50	Ξ
Ο	·	60	ΟΟ	ο	ΟΟ	ΟΟ	ΟΟ	ο	ΟΟ	Ο	Ο	ο	Ο	ο	60	Ο
Π	·	70	ΠΠ	π	ΠΠ	ΠΠ	ΠΠ	π	ΠΠ	Π	Π	π	Π	π	70	Π
Ρ	·	80	ΡΡ	ρ	ΡΡ	ΡΡ	ΡΡ	ρ	ΡΡ	Ρ	Ρ	ρ	Ρ	ρ	80	Ρ
Σ	·	90	ΣΣ	σ	ΣΣ	ΣΣ	ΣΣ	σ	ΣΣ	Σ	Σ	σ	Σ	σ	90	Σ
Φ	·	100	ΦΦ	φ	ΦΦ	ΦΦ	ΦΦ	φ	ΦΦ	Φ	Φ	φ	Φ	φ	100	Φ
Χ	·	200	ΧΧ	χ	ΧΧ	ΧΧ	ΧΧ	χ	ΧΧ	Χ	Χ	χ	Χ	χ	200	Χ
Ψ	·	300	ΨΨ	ψ	ΨΨ	ΨΨ	ΨΨ	ψ	ΨΨ	Ψ	Ψ	ψ	Ψ	ψ	300	Ψ
Ω	·	400	ΩΩ	ω	ΩΩ	ΩΩ	ΩΩ	ω	ΩΩ	Ω	Ω	ω	Ω	ω	400	Ω

Πίνακας 1

επίπεδο, και γνήσιο σύμφωνο στο παραδειγματικό.

Στην τυπολογία της γραφής, η συμφωνοσυλλαβική γραφή εμφανίζεται ως αρτιότερο σύστημα γραφής από την συλλαβική ή (ακόμα περισσότερο) από το συλλαβολογογραφική γραφή. Είναι πιο οικονομικό παραδειγματικά, καθώς επιτρέπει την κατάλληλη έκφραση της φωνητικής πλευράς της γλώσσας

μέσω ενός μικρού αριθμού γραφικών συμβόλων – που αντιστοιχούν κατά προσέγγιση στον αριθμό των συμφωνικών φωνημάτων. Έτσι, η εφεύρεση της συμφωνοσυλλαβικής γραφής ήταν δικαιολογημένα ένα τεράστιο επίτευγμα, που σηματοδότησε ένα νέο στάδιο στην ανάπτυξη της γραφής και άνοιξε τον δρόμο για τον σχηματισμό μιας ποιοτικά νέας γραφής: του αλφαβητικού συστήματος γραφής που παρουσιάστηκε αρχικά στην Κλασική Ελλάδα, όπου τα γραφικά σύμβολα (γραφήματα) που παράγονται από την Παλαιά Σημιτική άρχισαν να δηλώνουν μεμονωμένους φθόγγους (συμφωνικούς και φωνηεντικούς) τόσο σε *παραδειγματικό* όσο και σε *συνταγματικό* επίπεδο. Αυτό επιτεύχθηκε στη Αρχαϊκή Ελληνική με τον μετασχηματισμό μερικών από τα συμφωνικά σημιτικά σημεία σε φωνηεντικά, δημιουργώντας έτσι ένα ουσιαστικά νέο σύστημα γραφής – το *αλφάβητο*, από το οποίο έχουν παραχθεί όλες οι μετέπειτα γνωστές αλφαβητικές γραφές.

5. Αλφαβητικές γραφές της Χριστιανικής Ανατολής

Μια ειδική τυπολογική κατηγορία αλφαβητικών συστημάτων γραφής σχηματίζεται από μια ομάδα χριστιανικών αλφαβητών: το κοπτικό, το γοθτικό, το κλασικό αρμενιακό, το παλαιό γεωργιανό, και το παλαιό σλαβονικό.

Το κλασικό ελληνικό σύστημα γραφής λειτούργησε ως πρωτότυπη γραφή, ως πρότυπο γραφής για όλα τα προαναφερθέντα αλφάβητα.

Το κοπτικό και γοθτικό σύστημα γραφής έχουν από κοινού με την παλαιά γεωργιανή γραφή την αρχή της παραδειγματικής εξάρτησης από το ελληνικό πρωτότυπο σύστημα. Από αυτήν την άποψη, αυτά τα συστήματα γραφής αποκλίνουν από την κλασική αρμενιακή γραφή, όπου μια τέτοια εξάρτηση συνειδητά διακόπτεται.

Ολόκληρη η παραδειγματική σειρά του ελληνικού συστήματος αντανάκλαται πλήρως στο παλαιό γεωργιανό αλφάβητο, όπως και στο κοπτικό και το γοθτικό. Όλα τα $9 \times 3 = 27$ γράμματα του ελληνικού πρωτοτύπου, που χαρακτηρίζονται από συγκεκριμένες φωνητικές και αριθμητικές αξίες, έχουν μεταφερθεί σε αυτά τα αλφάβητα στην ίδια σειρά, με αντίστοιχες φωνητικές και αριθμητικές αξίες. Τα ελληνικά “επισήματα” μεταφέρονται με την ίδια λειτουργία (δηλαδή μόνο ως σύμβολα που εκφράζουν συγκεκριμένες αριθμητικές αξίες· πρβλ. τα κοπτικά γράμματα με τις αξίες “6” και “900”, και τα γοθικά γράμματα με τις αριθμητικές αξίες “90” και “900”) ή αποκτούν στα νέα συστήματα ειδικές φωνητικές αξίες, χαρακτηριστικές της δεδομένης γλώσσας.

Η παραδειγματική του αρχικού συστήματος γραφής ως προτύπου γραφής, ουσιαστικά παραμένει μέσω “φωνητικής υποκατάστασης” και διατήρη-

ΚΟΠΤΙΚΗ ΓΡΑΦΗ

Αριθμητικές αξίες	Φωνητικές αξίες	Ονόματα γραμμάτων	Κοιτικά γράμματα	Ελλην. μεγαλογράμματη
1	a	alfa	Ⲁ	Α
2	b, v	vēda	Ⲃ	Β
3	γ	gamma	Ⲅ	Γ
4	d	dalda	Ⲇ	Δ
5	e	ēje	Ⲉ	Ε
6	-	sou	Ⲋ	Ζ
7	z	zōda	Ⲍ	Ζ
8	ε	hāda	Ⲏ	Η
9	l, h	lutte	Ⲑ	Θ
10	j, i	jōda	Ⲓ	Ι
20	k	kabba	Ⲕ	Κ
30	l	lōla	Ⲗ	Λ
40	m	mēj	Ⲙ	Μ
50	n	ni	Ⲛ	Ν
60	ke	ekēi	Ⲝ	Ξ
70	o	ou	Ⲟ	Ο
80	p	bej	Ⲡ	Π
100	r	rou	Ⲣ	Ρ
200	s	samma	Ⲥ	Σ
300	t	daū	Ⲧ	Τ
400	i	he	Ⲩ	Υ
500	p-h	šj	Ⲫ	Φ
600	k-h	kij	Ⲭ	Χ
700	pa	ebsi	Ⲯ	Ψ
800	o	o	Ⲡ	Ω
900	-	-	Ⲣⲣ	-

ΓΟΤΘΙΚΗ ΓΡΑΦΗ

Αριθμητικές αξίες	Φωνητικές αξίες	Γοτθική γραφή	Ελλην. μεγαλογράμματη	Προέλευση
1	a	𐌰	Α	
2	b	𐌱	Β	
3	g	𐌲	Γ	
4	d	𐌳	Δ	
5	e	𐌴	Ε	
6	q	𐌵	Ζ	Lat.
7	z	𐌶	Ζ	
8	h	𐌷	Η	
9	p	𐌸	Θ	
10	i	𐌹	Ι	
20	k	𐌺	Κ	
30	l	𐌻	Λ	
40	m	𐌼	Μ	
50	n	𐌽	Ν	
60	j	𐌾	Ξ	Lat.
70	u	𐌿	Ο	Run.
80	p	𐍀	Π	
90	-	𐍁	Σ	
100	r	𐍂	Ρ	Lat.
200	s	𐍃	Σ	Lat.
300	t	𐍄	Τ	
400	w	𐍅	Υ	
500	f	𐍆	Φ	Lat.
600	χ	𐍇	Χ	
700	hw	𐍈	Ψ	
800	ō	𐍉	Ω	Run.
900	-	𐍊	-	

Πίνακας 2

ΠΑΡΑΘΕΣΗ ΣΗΜΙΤΙΚΗΣ, ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΚΑΙ ΓΕΩΡΓΙΑΝΗΣ ΓΡΑΦΗΣ

Σημιτική	Ελληνική	Γεωργιανή*
Ⲁ 1	Α α 1	Ⲁ 1
Ⲃ 2	Β β 2	Ⲃ 2
Ⲅ 3	Γ γ 3	Ⲅ 3
Ⲇ 4	Δ δ 4	Ⲇ 4
Ⲉ 5	Ε ε 5	Ⲉ 5
Ⲋ 6	Ϛ - 6	Ⲋ 6
Ⲍ 7	Ζ ζ 7	Ⲍ 7
Ⲏ 8	Η η 8	Ⲏ 8
Ⲑ 9	Θ θ 9	Ⲑ 9
Ⲓ 10	Ι ι 10	Ⲓ 10
Ⲕ 20	Κ κ 20	Ⲕ 20
Ⲗ 30	Λ λ 30	Ⲗ 30
Ⲙ 40	Μ μ 40	Ⲙ 40
Ⲛ 50	Ν ν 50	Ⲛ 50
Ⲝ 60	Ξ ξ 60	Ⲝ 60
Ⲟ 70	Ο ο 70	Ⲟ 70
Ⲡ 80	Π π 80	Ⲡ 80
Ⲣ 90	Ϛ - 90	Ⲣ 90
Ⲥ 100	Ρ ρ 100	Ⲥ 100
ⲧ 200	Σ σ 200	ⲧ 200
ⲩ 300	Τ τ 300	ⲩ 300
ⲫ 400	Υ υ 400	ⲫ 400
	Φ φ 500	ⲭ 500
	Χ χ 600	Ⲭ 600
	Ψ ψ 700	ⲭ 700
	Ω ω 800	Ⲯ 800
	Ϛ - 900	ⲯ 900

* Γεωργιανή: Παλαιά Γεωργιανή - Asomtavnuli (α' στήλη), Σύγχρονη γραφή τυπογραφείου (β' στήλη), Φωνητικές αξίες (γ' στήλη), Αριθμητικές αξίες (δ' στήλη)

Πίνακας 3

σης, στα σχετικά σημεία της αλφαβητικής ακολουθίας της νεόπλαστης γραφής, όλων των γραφικών συμβόλων του πρωτοτύπου συστήματος. Η παραδειγματική του πρωτοτύπου συστήματος λοιπόν αποτυπώνεται, κατά κάποιον τρόπο, πάνω στην αλφαβητική ακολουθία της νεόπλαστης γραφής.

Στην Γοτθική, αυτή η "αποτύπωση" της παραδειγματικής του ελληνικού πρωτοτύπου συστήματος στην αλφαβητική ακολουθία πραγματοποιήθηκε χωρίς την ανάγκη να προστεθούν σ' αυτό χαρακτηριστικά με ειδικές γοτθι-

κές φωνητικές αξίες. Τέτοιες ειδικές γοθθικές φωνητικές αξίες εντάχθηκαν πλήρως στην παραδειγματική του ελληνικού πρωτοτύπου, ως αποτέλεσμα της λειτουργίας ορισμένων φωνητικών υποκαταστάσεων. Έτσι, το γοθθικό αλφάβητο περιέχει τον ίδιο αριθμό ($9 \times 3 = 27$) γραφικών συμβόλων όπως και το ελληνικό πρωτότυπο. Από αυτά, τα εννέα πρώτα σύμβολα στην αλφαβητική ακολουθία εκφράζουν *ψηφία*, τα επόμενα εννέα, *δεκάδες*, και τα εννέα γραφικά σύμβολα που συμπληρώνουν την αλφαβητική ακολουθία, *εκατοντάδες*.

Στην Κοπτική και την Παλαιά Γεωργιανή, που ακολούθησαν την σχεδίαση της παραδειγματικής του ελληνικού πρωτοτύπου στην αλφαβητική ακολουθία του νεόπλαστου συστήματός τους και την λειτουργία συγκεκριμένων φωνητικών υποκαταστάσεων, παρέμενε ακόμη ορισμένος αριθμός ειδικών φθογγικών μονάδων που έπρεπε να εκφραστούν με την γραφή. Αυτοί οι “ειδικοί” φθόγγοι και τα γραφικά σύμβολα που τους δήλωναν προστέθηκαν στο “βασικό” τμήμα της αλφαβητικής ακολουθίας, αντανακλώντας έτσι την παραδειγματική του αρχικού πρωτοτύπου συστήματος με $9 \times 3 = 27$ γραφικά σύμβολα. Αυτοί οι “πρόσθετοι” χαρακτήρες επέτρεψαν και στο παλαιό γεωργιανό αλφάβητο να εκφράζει την αριθμητική αξία των “χιλιάδων”.

Το κλασικό αρμενιανό αλφάβητο βασίζεται σε μια ουσιαστικά διαφορετική παραδειγματική αρχή, που το αντιδιαστέλλει τυπολογικά από το κοπτικό, το γοθθικό και το παλαιό γεωργιανό γραφικό σύστημα.

Κατά τον σχεδιασμό της κλασικής αρμενιανής αλφαβητικής ακολουθίας, όλα τα “επισημάτα” (δηλαδή οι χαρακτήρες που εξέφραζαν στα Ελληνικά μόνο αριθμητικές αξίες) απομακρύνθηκαν εκ των προτέρων από την παραδειγματική του ελληνικού πρωτοτύπου συστήματος, καθώς και όλα τα γραφικά σύμβολα που δήλωναν φθόγγους αποκλειστικά ελληνικούς αλλά όχι αρμενιανούς. Φαίνεται ότι στον σχεδιασμό του κλασικού αρμενιανού αλφαβήτου δεν υπήρξε τόσο υποκατάσταση των ειδικών ελληνικών φωνητικών αξιών με ειδικές αρμενιανές (όπως συνέβη με την δημιουργία της κοπτικής, της γοθθικής και της παλαιάς γεωργιανής γραφής), αλλά μια ελάττωση της ελληνικής αλφαβητικής σειράς σε μια ακολουθία που περιείχε μόνο σύστοιχα των αρμενιανών φθογγικών μονάδων, που έπρεπε να εκφραστούν με ειδικά γράμματα. Η ελληνική παραδειγματική ακολουθία που προέκυψε με αυτόν τον τρόπο (δηλαδή μετά την κατάργηση των φωνητικών αξιών που, από την άποψη της Αρμενιανής, απαντούν αποκλειστικά στην αλφαβητική ακολουθία του ελληνικού πρωτοτύπου συστήματος) λειτούργησε ως ο αρχικός πυρήνας των φωνητικών αξιών στη βάση του οποίου διαμορφώθηκε ολόκληρο το σύστημα του κλασικού αρμενιανού αλφαβήτου με την προσθήκη των χαρακτηριστικών αρμενιανών φθογγικών μονάδων που εκφράστηκαν με ειδικά γραφικά σύμβολα.

ΚΛΑΣΙΚΗ ΑΡΜΕΝΙΑΚΗ ΓΡΑΦΗ
 Παράθεση Αρμενικού και Ελληνικού Αλφαβήτου

1. Ա a	1. A a	19. Ճ ճ	
2. Բ b	2. B b	20. Մ m	12. M m
3. Գ g	3. Γ g	21. Յ y	
4. Դ d	4. Δ d	22. Ն n	13. N n
5. Ե e	5. E e	23. Շ շ	
6. Զ z	6. Z z	24. Ո o	14. O o
7. Է ē	7. H ē	25. Ջ ջ	
8. Ը ə		26. Պ p	15. Π p
9. Թ tʰ	8. Θ tʰ	27. Ջ j	
10. Ժ շ		28. Բ r	16. P r
11. Ի i	9. I i	29. Ս s	17. Σ s
12. Լ l		30. Վ v	
13. Խ x		31. Տ t	18. T t
14. Ծ c		32. Ր r	
15. Կ k	10. K k	33. Յ ք	
16. Լ հ		34. Խ w	19. Կ ü, w
17. Ջ j		35. Փ pʰ	20. Փ pʰ
18. Զ ի	11. Λ l	36. Ք kʰ	21. X kʰ

Πίνακας 4

Ωστόσο, αυτές οι ειδικές αρμενικές αξίες δεν συνιστούν μια συνέχεια στην αλφαβητική ακολουθία του “αρχικού” τμήματος, ώστε να αντανακλούν την ελληνική παραδειγματική – έστω και μειωμένη κατά έναν ειδικό τρόπο – αλλά δίνονται εναλλακτικά με αυτήν. Τα σύμβολα του “πρόσθετου” τμήματος παρεμβάλλονται σε διαφορετικά σημεία ανάμεσα στα γραφικά σύμβολα του “αρχικού” τμήματος, ανατρέποντας έτσι την αρχική παραδειγματική που επηρεάστηκε από το ελληνικό πρωτότυπο και, κατά συνέπεια, το σύστη-

μα των αριθμητικών αξιών που χαρακτήριζε το αρχικό ελληνικό πρότυπο.

Η αρχή της διατήρησης των αριθμητικών αξιών του πρωτοτύπου γραφής στο νεόπλαστο σύστημα γραφής – που παρατηρείται με ακρίβεια στο κοπτικό, το γοτθικό και το παλαιό γεωργιανό αλφάβητο – απορρίπτεται πλήρως από τον εφευρέτη της κλασικής αρμενιακής γραφής ο οποίος χρησιμοποιεί την ελληνική γραφή μόνο ως σημείο αναφοράς για την ταύτιση των αντίστοιχων αρμενιακών φθογγικών μονάδων. Έτσι εξηγείται προφανώς το γεγονός ότι χρησιμοποιώντας την ελληνική γραφή ως πρότυπο, ο εφευρέτης του κλασικού αρμενιακού αλφαβήτου δεν λαμβάνει υπ’ όψη τα γραφικά σύμβολα που εκφράζουν αποκλειστικά ελληνικούς φθόγγους – περιττούς από την άποψη της Αρμενιακής – ή τους χαρακτήρες-επισήματα που στερούνται οποιασδήποτε φωνητικής αξίας. Γι’ αυτό το λόγο, ο πυρήνας του ελληνικού αλφαβήτου που υπόκειται στο κλασικό αρμενιακό σύστημα αποτελείται από μια ακολουθία συμβόλων από το Α άλφα (Αρμ. *ayb*) ως το Χ χι (Αρμ. *k^he*) εκτός από ορισμένους χαρακτήρες με αποκλειστικά ελληνικές αξίες μέσα στην ακολουθία. Ανάμεσα σ’ αυτούς τους ακραίους χαρακτήρες του κλασικού αρμενιακού αλφαβήτου διατάσσονται – σε διαφορετικά σημεία και εναλλακτικά με τα γραφήματα του “αρχικού” τμήματος – όλα τα πρόσθετα σύμβολα σχηματίζοντας, από κοινού με τα γραφήματα του “αρχικού” τμήματος, μια τελείως καινούργια παραδειγματική της κλασικής αρμενιακής γραφής, που διαφέρει από το σύστημα του ελληνικού πρωτοτύπου.

Το αποτέλεσμα είναι ότι διασπάται πλήρως η αντιστοιχία ανάμεσα στο ελληνικό πρωτότυπο γραφής και το κλασικό αρμενιακό αλφάβητο σε ό,τι αφορά την έκφραση αντίστοιχων αριθμητικών αξιών με ανάλογα γραφικά σύμβολα. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο η κλασική αρμενιακή γραφή διαφέρει ουσιαστικά από τα κοπτικά, τα γοτθικά και τα παλαιά γεωργιανά συστήματα γραφής, που όλα, με αυτήν την έννοια, αποτελούν μια απλή τυπολογική κατηγορία.

Από την άποψη του ιστορικού συσχετισμού των αλφαβήτων της χριστιανικής περιόδου – που βασίστηκαν στο σύστημα της ελληνικής γραφής – θα πρέπει επίσης να εξετάσουμε την παλαιά σλαβονική γλαγολιτική και την κυριλλική γραφή, που ανήκουν στην ίδια τυπολογική ομάδα των αρχαίων συστημάτων γραφής. Η παλαιά σλαβονική γλαγολιτική γραφή βασίζεται ουσιαστικά στην ίδια αρχή της παραδειγματικής εξάρτησης της νεόπλαστης γραφής από το ελληνικό πρωτότυπο σύστημα, όπως συμβαίνει με το κοπτικό, το γοτθικό και το παλαιό γεωργιανό αλφάβητο.

Εκτός από την ομοιότητα της παραδειγματικής δομής, η παλαιά γεωργιανή γραφή και η παλαιά σλαβονική γλαγολιτική γραφή μοιράζονται την κοινή αρχή να απομακρύνονται τα γραφικά σύμβολα της νεόπλαστης γραφής από αυτά του πρωτοτύπου συστήματος. Αυτό επιτεύχθηκε με τέτοιο τρόπο,

Η κλασική αρμενιανή γραφή – που τα γραφικά της σύμβολα διαφέρουν ολότελα από το ελληνικό πρωτότυπο –, δημιούργημα του Mesrop Mashtots, αποδείχτηκε μια ακραία έκφραση αυτής της αρχής. Βασιζόμενος πλήρως στο ελληνικό σύστημα γραφής για την εφεύρεση της κλασικής αρμενιανής γραφής, ο Mashtots άλλαξε τελείως τα γραφικά σύμβολα του πρωτότυπου συστήματος καταφεύγοντας σε διαφορετικές γραφικές τεχνικές κατά την διαμόρφωση των αντίστοιχων χαρακτήρων της νεόπλαστης γραφής. Έτσι, όλοι οι εξωτερικοί δεσμοί με το ελληνικό πρωτότυπο αποκόπτονται και δημιουργείται μια εντύπωση πλήρους ανεξαρτησίας και αυθεντικότητας του νεόπλαστου συστήματος.

Ο εφευρέτης του παλαιού γεωργιανού αλφαβήτου σκόπιμα τροποποιεί – με τον ίδιο στόχο – το ελληνικό πρωτότυπο σύστημα. Στο νεόπλαστο σύστημα, δεν αποχωρίζεται πλήρως τα ελληνικά γραφικά σύμβολα, αλλά τα μετασχηματίζει με ένα σκόπιμο εξαρχαϊσμό ορισμένων σημείων του πρωτότυπου συστήματος και με γραφική τροποποίηση των αντίστοιχων χαρακτήρων. Έτσι, ο δημιουργός του παλαιού γεωργιανού αλφαβήτου πετυχαίνει ουσιαστικά το ίδιο αποτέλεσμα εφευρίσκοντας μια αυθεντική εθνική γραφή, όπως έκανε και ο Mashtots που δημιούργησε την αυθεντική κλασική αρμενιανή γραφή σε μια γραφική βάση που διέφερε τελείως από το ελληνικό πρωτότυπο.

Τέτοιες τάσεις στον κόσμο του ανατολικού χριστιανικού πολιτισμού – υπαγορευμένες από πολιτικές και θρησκευτικές θεωρήσεις – οδήγησαν στην δημιουργία διαφόρων εξωτερικά αποκλινόντων συστημάτων γραφής – που στηρίζονται στην ελληνική γραφή αλλά επιδεικνύουν μια εξωτερική γραφική ανεξαρτησία σε σχέση με το ελληνικό πρωτότυπο σύστημα.

Από αυτήν την άποψη, η παλαιά γεωργιανή γραφή, η κλασική αρμενιανή και η παλαιά σλαβονική *γλαγολιτική* εμπίπτουν σε μια κοινή τυπολογική κατηγορία – που αντιδιαστέλλεται προς την *κοπτική* και την *γοθτική* γραφή, καθώς και την *κυριλλική*, των οποίων η γραφική έκφραση αντανακλά τα γραφικά σημεία του σύγχρονου τους ελληνικού συστήματος γραφής.

Την ίδια στιγμή, ωστόσο, η παλαιά γεωργιανή γραφή (όπως και η παλαιά σλαβονική *γλαγολιτική*) διαφέρουν ουσιαστικά από το κλασικό αρμενιανό αλφάβητο όσον αφορά την εσωτερική, παραδειγματική δομή της γραφής. Από την άποψη της παραδειγματικής εξάρτησης από το σύστημα του ελληνικού πρωτοτύπου, η παλαιά γεωργιανή γραφή (όπως και η παλαιά σλαβονική *γλαγολιτική*) είναι τυπολογικά πλησιέστερη στα παλαιότερα δείγματα χριστιανικών γραφών: το κοπτικό και το γοθτικό σύστημα γραφής.

6. Αλφαβητικό σύστημα: ένα τελικό στάδιο στην ανάπτυξη της γραφής;

Σε πολλά αρχικώς αλφαβητικά συστήματα γραφής που δημιουργήθηκαν για την κατάλληλη έκφραση της φωνητικής πλευράς μιας γλώσσας, ο τρόπος γραφής των λέξεων μπορεί πλέον να μην αντανάκλα πλήρως την πραγματική τους προφορά, εξαιτίας ορισμένων περισσότερων ή λιγότερων σημαντικών μετασχηματισμών του φωνητικού συστήματος. Η συνταγματική των φθόγγων της γλώσσας μπορεί να απομακρυνθεί ακόμα περισσότερο από την συνταγματική της γραφής, που αντανάκλουσε την φωνητική σύσταση των αντίστοιχων λέξεων την στιγμή της δημιουργίας του αλφαβητικού συστήματος γραφής και στα πρώτα στάδια της ανάπτυξής του, όταν διατηρούνταν ακόμη η αρχαία φωνητική σύσταση των λέξεων.

Σε τέτοια μεταγενέστερα αλφαβητικά συστήματα, η γραφική δομή των μεμονωμένων λέξεων αντιπροσωπεύει ουσιαστικά ένα συμβατικό σημείο έκφρασης της φωνητικής τους πλευράς. Σε τέτοια συστήματα μπορούν να εμφανιστούν μεμονωμένα γραφικά σύμβολα στην συνταγματική, όχι ως εκπρόσωποι μεμονωμένων φθόγγων και φωνημάτων, αλλά ως γραφικά στοιχεία ενός συγκεκριμένου συνταγματικού συνόλου που εκφράζει την φωνητική όψη ολόκληρης λέξης (πρβλ. για παράδειγμα, τον τρόπο γραφής των μεμονωμένων λέξεων στην Σύγχρονη Αγγλική και Γαλλική).

Ένα λογικό επακόλουθο αυτής της διαφοροποίησης στην ανάπτυξη της φωνητικής μιας γλώσσας και της αρχαίας συνταγματικής της γραφής της, μπορεί να είναι ο μετασχηματισμός της γραφής με αλφαβητική προέλευση σε ένα οιονεί-λογογραφικό σύστημα, με μεμονωμένα γράμματα ή συνταγματικά σύνολα γραμμάτων που εκφράζουν ολόκληρες λέξεις (με πλήρη αντιστοιχία ανάμεσα στις φωνητικές αξίες αυτών των γραμμάτων και τους φθόγγους που σχηματίζουν τις λέξεις). Η γραφή διασπά, κατ' αυτόν τον τρόπο, όλους τους δεσμούς με την φωνητική πλευρά της γλώσσας και μετατρέπεται σε ένα σύστημα ανεξάρτητο της γλώσσας, με ορισμένο αριθμό γραφικών συμβόλων και ειδικών κανόνων που καθρεφτίζουν την αρχαία φωνητική συνταγματική. Μόνο με αυτήν την έννοια μπορεί κάποιος να μιλάει για την "αυτονομία" της γραφής.

Η γεωργιανή γραφή έχει αποφύγει αυτήν την διαδικασία απομάκρυνσης από ένα συνεπές αλφαβητικό σύστημα χάραχ' έναν ιδιόμορφο φωνητικό συντηρητισμό της γεωργιανής γλώσσας, που διατηρεί σχεδόν ανέπαφη την συνταγματική φωνητική της μορφή για σχεδόν 1500 χρόνια της καταγεγραμμένης ιστορίας της.

*T. V. Gamkrelidze
Tbilisi*

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Gamkrelidze, T. V. 1990: *Alphabetic writing and the Old Georgian script. A typology and provenience of alphabetic writing systems* (Tbilisi – in Georgian and Russian. English transl. “Caravan Books”, Delmar, New York 1994).